

РИТОРИЧНИЙ ОБРАЗ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Карповець Христина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, старша
викладачка кафедри педагогіки та
методики початкового навчання
Національного університету «Острозька
академія»

Ключові слова: дистанційне навчання, педагогічна комунікація, риторичний образ учителя.

Соціокультурний контекст сучасної України породжує безліч викликів у різних сферах людської життєдіяльності, зокрема й в освітній. Ковідна пандемія, а далі повномасштабне вторгнення призвели до зміни звичного й усталеного аудиторного навчання на дистанційну чи принаймні змішану форму. Одночасно з коригуванням методів, прийомів і засобів навчання відбувається видозміна педагогічної комунікації: спілкування стає опосередкованим, оскільки його неможливо реалізувати без технічних засобів. Особливості педагогічної комунікації та риторичної культури педагога розкрито в наукових розвідках В. Герман, О. Ігнатович, Н. Лупак, Л. Мамчур, Е. Палихати, В. Сидоренко, А. Усатого та інших.

Усе більшої актуальності набуває питання риторичного образу педагога як керівника й ініціатора взаємодії зі здобувачами в умовах дистанційного навчання. Відповідно до риторичного трикутника оратор впливає на аудиторію через посередництво вербальних і невербальних засобів, а також безпосередньо власною особистістю, тому вважаємо логічним характеризувати риторичний образ учителя в цих трьох аспектах.

Мовленнєвий бік риторичного образу вчителя передусім пов'язаний із культуромовною нормативністю висловлювань і передбачає відповідність таким критеріям, як правильність, логічність, доречність, зрозумілість, точність, чистота, багатство, виразність, естетичність. Оскільки риторика як наука про красномовство пов'язана не тільки з мовознавством, але й послуговується законами та положеннями філософії, логіки, психології, етики, названі характеристики мовлення мають дещо ширше, порівняно з лінгвістичним виміром, тлумачення. Наприклад, правильність публічного мовлення означає, що оратор висвітлює достовірну, об'єктивну, перевірену інформацію. Точність офіційного чи наукового тексту передбачає вживання відповідної термінології, натомість у художньому стилі для розкриття образу важливий максимально точний добір виражальних засобів. Описані вище характеристики мовлення педагога залишаються незмінними й не залежать від того, у якому форматі – очному, дистанційному чи змішаному – відбувається навчання.

Крім формальної оболонки, в публічному мовленні важливе значення має добір фактів і доводів, які допомагають мовцеві розкрити тезу з урахуванням диспозиційних правил аргументації. Реалізуючи мету освіти, яка полягає у всебічному розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства [2], педагог традиційно використовує відомі в риторичі аргументи до логосу, етосу й пафосу. Викладаючи теоретичні положення навчального предмета, пояснюючи терміни й поняття, учитель апелює до результатів наукових досліджень та експериментів, до перевірених фактів дійсності. Таким чином він під час вивчення матеріалу реалізує аргументацію з опертям на логос.

Аргументи до етосу передбачають морально-етичні та ціннісні настанови, тому педагог, як ініціатор комунікації, використовує покликання на авторитетних у відповідній галузі осіб, апелює до імен відомих діячів і творців свого часу. Як було зазначено вище, крім

опосередкованої дії через промову та невербальну поведінку, оратор впливає на аудиторію своєю особистістю. З огляду на це педагог у жодному разі не повинен забувати про власний етос. Як зазначає Н. Голуб, «важливість суспільної ролі сучасного вчителя пояснюється тим, що галузь освіти сьогодні є єдиним соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи рис особистості, фахівця і громадянина» [1, с. 132]. Своїми цінностями, переконаннями та світоглядними орієнтирами педагог чи не найбільшою мірою впливає на учнів / студентів, оскільки вони не просто сприймають аксіоматичні твердження про когось чи піддають їх критиці, а бачать і співдіють із реальною людиною.

На відміну від двох попередніх видів аргументів, які стосуються суті справи, аргументи до пафосу апелюють до учасників спілкування і передбачають вплив на емоції та почуттєву сферу. Затеоретизоване, відсторонене подання матеріалу, позбавлене ліричних відступів, емоційних моментів, має дуже низьку ефективність засвоєння. Крім того, педагогічна комунікація виходить поза межі суто навчального предмета. Спілкування в позааудиторний час більшою мірою розкриває особистість учасників комунікації, розширює коло тем для обговорення, зміщує акцент із об'єктивного навчального логосу на суб'єктивний індивідуальний пафос.

Під час навчання в очному форматі в педагогічній комунікації задіяні всі названі типи аргументів із певним переважанням конкретного залежно від ситуації спілкування (наприклад, логос та етос домінує під час навчального заняття, етос і пафос переважає у виховній бесіді, високий рівень пафосу можна відстежити під час організації святкового концерту). З огляду на відсутність живої комунікації та наявність посередника між учасниками педагогічного спілкування у процесі дистанційного навчання спостерігаємо певний перерозподіл аргументів.

Очне і дистанційне навчання дає педагогові рівні можливості для апелювання до логосу, оскільки зміст навчальної дисципліни, результати досліджень, виучуваний теоретичний матеріал залишаються незмінними. Уважаємо, що в онлайн-комунікації менш авторитетними порівняно з очним навчанням буде етос, зокрема самого педагога. Передусім це пов'язано з тим, що вчитель не перебуває в одному фізичному просторі з учнями, відповідно встановлені у класі правила й обмеження послаблено діють на відстані. Однак найскладніше, на нашу думку, під час дистанційного навчання реалізувати пафос. З одного боку, саме він іще на початку заняття активізує увагу, налаштовує суб'єктів освітнього процесу на роботу, створює сприятливий психологічний клімат. З іншого – емоційне спілкування передбачає зворотний емоційний зв'язок насамперед через невербальні сигнали, чого часто бракує в онлайн-комунікації. Це можна пояснити кількома чинниками, з-поміж яких: 1) часті комунікативні шуми, такі як повітряні тривоги, технічні несправності, вимкнення електроенергії, проблеми з мережею; 2) вимкнені або невдало розташовані камери в здобувачів, яких педагог не бачить під час заняття; 3) зменшення часу на позаавдиторне спілкування через те, що учні / студенти не перебувають в онлайн-середовищі під час перерв.

Як було вище зазначено, невербальний аспект має важливе значення в педагогічному спілкуванні. Невербальна поведінка є невід'ємним складником риторичного образу педагога, оскільки позамовні засоби підсилюють зміст сказаного, інтуїтивно налаштовують аудиторію на інтелектуальну роботу. Дистанційне навчання знову ж звужує межі невербального впливу: оскільки вся комунікація зводиться до меж екрану, особливе значення мають просодичні характеристики мовлення (сила, гнучкість, політність, тембральне забарвлення голосу, інтонування, чітка дикція), більшого навантаження в комунікації набувають міміка й жести;

змінюються характеристики фізичного простору, зводиться до мінімуму значення пози й можливість учителя рухатися.

Отже, риторичний образ педагога в умовах дистанційного навчання має певні відмінності порівняно з освітнім процесом в очному форматі. В умовах онлайн-навчання сильну позицію зберігає логос як спосіб обґрунтування певної позиції, натомість спостерігаємо послаблення ролі етосу. Важливість пафосу в дистанційному навчанні прямопропорційно співвідноситься зі складністю його реалізації. В організації онлайн-освіти значно зросла роль вступної частини заняття, коли необхідно створити комфортний навчальний мікроклімат, мотивувати й залучити здобувачів до роботи. Не менш показовими є зміни невербального аспекту комунікації, оскільки в дистанційному режимі позамовні засоби повинні «вміститися» в екран комп'ютера. Водночас зростає роль інноваційної культури педагога, його готовності змінювати підходи до організації освітнього процесу, осучаснювати методи, використовувати різноманітні платформи й цифрові застосунки для збереження емоційності педагогічної комунікації та ефективності навчання. Перспективним вважаємо розроблення моделі й вичленування характерних ознак риторичного ідеалу сучасного педагога в умовах дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Голуб Н. Б. Ідеал сучасного вчителя: мовно-риторичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету*. 2007. Вип. 32. С. 132–136.
2. Закон України № 2145-VIII «Про освіту» від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 08.05.2025).